

Je zřejmé, že nová antologie z prací klasiků marxismu-leninismu o jazyce není jen pečlivě vypreparovaným výběrem textů, ani jen aktuálním uspokojením naléhavé potřeby. Má vyvolat tvořivé rozvíjení myšlenek klasiků v metodologicky nejsvìzelnějších úsecích vědy o jazyce, má rozšířit ambice současné marxisticky orientované jazykovědy v soustavě složek dialektickomaterialistické teorie.

Eva Uhrová - František Uher

Teoria a rzeczywistość. Warszawa—Poznań, Państwowe wydawnictwo naukowe, 1976, 320 s.

Recenzovaný sborník, vydaný v edici Poznańskie studia z filozofie nauki, je zaměřen monotematicky, práce v něm obsažené se zabývají problémy spojenými s předpoklady a strukturou vědeckých teorií. Sborník je rozdělen do čtyř částí podle zaměření jednotlivých článků.

V první části („Zalozenia teorii naukowej“) jsou probrány některé z předpokladů, na jejichž bázi jsou budovány teorie v empirických vědách. V prvním článku (M. Bunge: *Znaczenie w nauce*) se autor zabývá sémantickými předpoklady, které je třeba přijmout při budování vědeckých teorií. Je zde uvedena teorie jazyka, která jednak zavádí řád do sémantických relací teoretických pojmů a tvrzení, jednak poskytuje základnu pro stanovení principu rozvoje pojmového aparátu a systémů tvrzení ve vědě. Další dva články se týkají jazyka matematiky. A. Zinoviev v (*Geometria empiryczna*) buduje systém empirické geometrie způsobem založeným na metodách empirických věd a T. Nadel-Turoński (*Metafory matematyczne w teoriach fizycznych*) se zabývá metodologickými vlastnostmi kvazideduktivních teorií a výskytem systémů tohoto druhu ve fyzice.

V článcích ostatních částí sborníku se uplatňuje jednotný pohled na vztah teorie a skutečnosti, nacházející výraz v určitém chápání struktury vědecké teorie. Vychází se zde z předpokladu, že struktura vědecké teorie je určena ontologickou strukturou zkoumané oblasti skutečnosti. To odpovídá dialektické zásadě jednoty myšlení a bytí, v souladu s níž jsou poznávací vlastnosti lidského myšlení odrazem ontologických vlastností vnější skutečnosti. Ve shodě s tím se vykládá struktura poznávacích útvarů a zásady jejich vývoje s ohledem na ontologickou strukturu světa a zásady jeho vývoje obsažené v objektivní dialektice.

V důsledné aplikaci to znamená, že ne každá složka zkoumané oblasti skutečnosti je stejně důležitá (rozišení faktorů na hlavní a vedlejší), a tedy ani každé tvrzení odpovídajícího teoretického systému není stejně důležité. Tvrzení vyjadřující závislost zkoumané veličiny na hlavních faktorech jsou považována za zákony. Tyto zákony mají charakter idealizačních tvrzení (abstrahujeme od okolností považovaných za vedlejší).

Odtud plyne metodologická zásada idealizace a konkretizace — postačující podmínkou objasnění jevů je stanovení idealizačních zákonů pro tyto jevy a následná konkretizace těchto zákonů, tj. zrušení idealizačních předpokladů a zohlednění změn vyplývajících z příslušných vedlejších faktorů (nutnou podmínkou je stanovení idealizačních zákonů). V této koncepci má vědecká teorie hierarchickou strukturu — sestává z hlavního modelu (množiny výchozích zákonů) a dalších modelů odvozených (obsahujících konkretizace těch zákonů).

Této koncepcie vědecké teorie je užito ve druhé části sborníku („Idealizacyjna koncepcja teorii: zastosowania“) k vyvození některých důsledků týkajících se jednotlivých metodologických problémů. K. Lastowski (*Konstrukcja praw idealizacyjnych w biologii*) poukazuje na potřebu odlišit dvě verze pravidla idealizace — silnou, užitou např. ve fyzice a slabou, realizovanou v genetice. Se zmíněnou koncepcí vědecké teorie souvisí koncepcie výkladu pomocí idealizací a konkretizací, které užívá J. Topolski (*O rodzajach wyjaśniania historycznego*) při návrhu jisté hierarchizace metod výkladu v historických vědách. J. Burbelka (*O engelowskiej teorii rozwoju rodziny. Próba reinterpretacji*) navrhuje rekonstrukci Engelsovy teorie vývoje rodiny, kterou považuje za zvláštní druh idealizační teorie (idealizační teorie adaptačního charakteru).

Ve třetí části sborníku („Idealizacyjna koncepcja teorii: rozwinięcia“) se vychází z toho, že použitá koncepcie vědecké teorie je sama idealizační teorií, tj. staví na

jistých idealizujících předpokladech týkajících se způsobu budování teorie v empirických vědách. Nalezení takových předpokladů a způsobů konkretizace znamená rozšíření té koncepce, přičemž se zároveň získává její nový realističtější model.

V úvodním článku třetí části (kol.: *Prawo, teoria, sprawdzanie. Przyczynek do marksistowskiej metodologii nauk*) jsou uvedeny čtyři idealizující předpoklady, kterými je třeba rozšířit zmíněnou koncepci, chceme-li ji považovat za adekvátní. Jedním z nich je předpoklad, že zkoumaná veličina je každým z faktorů, jež ji determinují, ovlivňována jediným způsobem (umožňuje zachování lineární struktury teorie). Po zrušení tohoto předpokladu je třeba koncepci konkretizovat (tj. podrobit tezi příslušné modifikaci) – teorie nabude složitější podoby. Obdobně se postupuje v případech ostatních idealizujících předpokladů.

Specifickým způsobem se opomíjí vliv vedlejších faktorů v článku o idealizačních prototeoriích (J. Brzeziński: *Budowa prototeorii idealizacyjnych*). R. Zielińska (*Analogony teorii idealizacyjnej w naukach matematycznych*) bere v úvahu fakt, že v empirických vědách se někdy zavádějí soustavy navzájem závislých idealizačních předpokladů a hledá formální ekvivalenty takto modifikovaného pojetí idealizační teorie v matematických vědách. Další dva články (kol.: *Osobliwości badań praktycznych*; D. Kozówna: *Struktura teorii optymalizacyjnych w pedagogice*) se zabývají budováním optimalizačních teorií v praktických vědách. I. Nowak (*Prawda cząstkowa – prawda względna – prawda absolutna. Próba wprowadzenia porządkującego pojęcia prawdziwości esencjalnej*) vysvětluje na základě idealizační koncepce vědy pojmy částečné, relativní a absolutní pravdy a zavádí relaci vyšší pravdivosti uspořádávající tyto kategorie.

Zbývající část sborníku obsahuje diskusní články týkající se různých aspektů idealizační koncepce vědy.

Recenzovaný sborník dokazuje, že polští filozofové pokračují úspěšně v rozvíjení logicko-metodologické problematiky speciálních věd – oblasti, v níž jsou jejich dobré výsledky již tradičně známy, a která v souvislosti s rozvojem vědy nabývá stále více na aktuálnosti.

Jan Stěpán

Local Induction. Dordrecht–Boston, D. Reidel Publishing Company, 1976, XIV + 340 s.

Ve filozofii a logice indukce se v posledních letech začíná velmi nápadně prozrazovat nový a vlivný směr, který preferuje tzv. lokální přístup k induktivnímu zdůvodňování (justification). Není to přístup nijak nový. Upozorňovali na něj mnozí pragmatičtí. Určité náznaky tohoto přístupu lze vystopovat už u klasických indukcionistů (např. Bacon, Whewell a Mill). Ale teprve uplatnění moderní logiky a její sémantiky, pojmového aparátu počtu pravděpodobnosti a statistiky a pojmů teorie rozhodování umožnilo povznést tuto koncepci induktivního zdůvodňování na kvalitativně vyšší úroveň. Na teoretickém pozadí těchto disciplín bylo možné věcněji formulovat program lokálního přístupu, přesněji definovat příslušné pojmy a celému výzkumu dát techničtější a tím i exaktnější ráz. Základní myšlenka tohoto přístupu je celkem jednoduchá: induktivní zdůvodňování má v podstatě lokální charakter, to znamená, že (obvykle) je relativizováno k specifickému kontextu bádání a k určitému výseku poznání. Rozvinutí této myšlenky pomocí formálních prostředků relevantních vědních disciplín vedlo ke vzniku bohaté a pestré problematiky, které je věnován sborník *Local Induction*.

Ačkoliv sborník tématicky pokrývá pouze část problematiky lokální indukce, nepochybně představuje první pokus poskytnout čtenáři spolehlivý a relativně komplexní obraz současného stavu bádání, upozornit ho na různé přístupy a alternativní řešení a zároveň ho uvést i do diskutabilnějších a méně rozpracovaných oblastí problematiky. Autoři příspěvků se zabývají různými otázkami. Když se někteří zabývají tímtož problémem, často docházejí k různým, někdy i protichůdným výsledkům. První studie pochází od I. Leviho, autora dnes již téměř klasické práce o lokální indukci *Gambling with Truth*. Ve své studii se I. Levi pokouší kriticky zhodnotit zmíněnou práci, reagovat na některé připomínky kritiků a důkladněji rozvinout některé myšlenky v ní jen naznačené nebo častěji kritizované. Autoři dalších dvou příspěvků, R. Rosenkrantz a W. Coosens se zabývají Leviho